

Małgorzata Zaleska

Szkoła Główna Handlowa w Warszawie

UWARUNKOWANIA DZIAŁALNOŚCI BANKÓW SPÓŁDZIELCZYCH W POLSCE DETERMINOWANE TENDENCJAMI RYNKOWYMI

1. Wstęp

Sektor banków spółdzielczych, pomimo iż posiada stosunkowo niski udział w rynku bankowym (na koniec czerwca 2005 r.: 5,5% aktywów, 12,4% kredytów dla gospodarstw domowych i 9,2% depozytów gospodarstw domowych), jest istotny m.in. ze względu na jego znaczenie w niektórych środowiskach i liczebność banków – pod koniec czerwca 2005 r. funkcjonowały 592 banki spółdzielcze (banki te posiadały 29,3% placówek sektora bankowego na terytorium Polski) [Sytuacja finansowa...]. Warto ponadto podkreślić, że w zasadzie w sposób kompleksowy polskie władze bankowe mają wpływ tylko na ten segment rynku. Inne banki, z wyjątkiem przede wszystkim Banku Gospodarstwa Krajowego, podlegają bowiem w sposób bezpośredni lub pośredni pod decyzje właścicieli i władz zagranicznych. Podejście osób odpowiedzialnych za rozwój sektora banków spółdzielczych i za rozwój konkretnych banków spółdzielczych powinno ewoluować zgodnie z tendencjami rynkowymi i uwarunkowaniami działalności. Trzeba podkreślić, iż sektor banków spółdzielczych różnicuje się, tzn. nie powinno się obecnie traktować tego sektora jako jednolitą grupę podmiotów.

Celem niniejszego opracowania są:

- scharakteryzowanie tendencji zmian na rynku finansowym, ze szczególnym uwzględnieniem rynku bankowego,
- wskazanie zróżnicowania działalności banków spółdzielczych pod względem wielkości i miejsca funkcjonowania,
- analiza wybranych wskaźników finansowych w największych i najmniejszych bankach spółdzielczych, ze szczególnym uwzględnieniem jakości należności i rentowności aktywów,

- ocena podstawowych obszarów funkcjonowania banków spółdzielczych, tzn. działalności kredytowej i pozyskiwania źródeł finansowania (depozytów).

2. Tendencje zmian na rynku finansowym (bankowym)

Na polskim rynku finansowym, w tym bankowym, mają miejsce tendencje wymienione i omówione poniżej. Zostały one wybrane z punktu widzenia tematu oraz celów opracowania i należy prognozować, że będą się nasilały.

- Zjawisko dezintermediacji, tzn. zmniejszanie uprzywilejowanej pozycji banków w roli pośredników finansowych. Coraz większego znaczenia na rynku nabierają niebankowe instytucje finansowe, ze strony których rośnie presja konkurencyjna na banki.
- Wyznaczanie warunków działania na rynku finansowym w coraz większym stopniu przez czynniki społeczno-rynkowe: klientów i konkurencję, co prowadzi do zmniejszania wymagań stawianych klientom oraz obniżania cen produktów i usług finansowych.
- Zmiany w strukturze kredytów, tzn. rośnie udział kredytów mieszkaniowych/hipotecyjnych (długoterminowych), a spada – kredytów konsumpcyjnych (krótkoterminowych) w portfelach kredytowych, co wpływa na kształtowanie się płynności banku (dotychczas banki nie miały większych problemów z zarządzaniem płynnością). W latach 2001-2004 nastąpił wzrost udziału kredytów mieszkaniowych/hipotecyjnych w kredytach ogółem gospodarstw domowych o 15,5 punktu procentowego (por. [Ślązak 2005a]).
- Wzrost zapotrzebowania na kredyty, co może powodować problemy z pozyskaniem źródeł finansowania działalności kredytowej. Obecny stopień rozwoju rynku kredytowego w Polsce, w porównaniu z krajami rozwiniętymi, jest niski. Średnie zadłużenie gospodarstwa domowego w Unii Europejskiej kształtuje się na poziomie 100% rocznych dochodów do dyspozycji (Wielka Brytania – 138%, Dania – ponad 200%), a w Polsce 20%¹.

3. Zróżnicowanie działalności banków spółdzielczych w Polsce

Jak wspomniano na początku opracowania, sektor banków spółdzielczych nie stanowi jednorodnej grupy podmiotów. Wyraźnie widać coraz większe zróżnicowanie banków spółdzielczych pod względem wielkości i miejsca funkcjonowania. Miejsce działania banku spółdzielczego często determinuje jego wielkość (banki duże działają przede wszystkim na obszarach miejskich, a banki małe na obszarach wiejskich). Z powyższego wynika, że należy różnicować wnioski i strategie rozwoju banków spółdzielczych.

¹ Raport OECD „Economic Outlook” nr 76 (za [Ślązak 2005b]) oraz [Zadłużenie konsumentów... 2005].

4. Porównanie największych i najmniejszych banków spółdzielczych w Polsce

Pod względem wielkości banki spółdzielcze są znacznie zróżnicowane. Największy bank spółdzielczy jest 105 razy większy od najmniejszego pod względem sumy bilansowej, 32 razy – uwzględniając fundusze własne i 25 razy – pod względem wyniku finansowego netto (tab. 1). Łatwo zauważyć, że im większy jest bank spółdzielczy, tym mniejszą charakteryzuje się rentownością działania, przede wszystkim aktywów. Tematyka zależności między skalą działania i osiąganą rentownością zostanie zaprezentowana w dalszej części opracowania.

Tabela 1. Skala różnic między największymi i najmniejszymi bankami spółdzielczymi (według kryterium sumy bilansowej) wyrażona w razach (stan na 30 czerwca 2005 r.)

Banki	Suma bilansowa	Fundusze własne	Wynik finansowy netto
Największy/najmniejszy	105	32	25
3 największe/3 najmniejsze	73	22	19
5 największych/5 najmniejszych	60	23	20
10 największych/10 najmniejszych	44	17	17

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Narodowego Banku Polskiego.

Koncentracja działalności w sektorze banków spółdzielczych nie jest tak znaczna jak w sektorze banków spółek akcyjnych, ale systematycznie wzrasta. Dziesięć największych banków spółdzielczych posiada przeszło 10-procentowy udział w sumie bilansowej sektora banków spółdzielczych. Udział najmniejszych banków spółdzielczych w sektorze banków spółdzielczych jest marginalny (tab. 2).

Tabela 2. Udział poszczególnych banków/grup banków spółdzielczych w sektorze banków spółdzielczych (w %; stan na 30 czerwca 2005 r.)

Udział banków	Suma bilansowa	Fundusze własne	Wynik finansowy netto
Największego	2,2	1,7	1,3
3 największych	4,9	3,6	3,8
5 największych	6,9	5,7	5,3
10 największych	10,8	8,4	8,6
Najmniejszego	0,02	0,05	0,05
3 najmniejszych	0,07	0,25	0,20
5 najmniejszych	0,12	0,25	0,26
10 najmniejszych	0,24	0,50	0,49

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Narodowego Banku Polskiego.

5. Porównanie wybranych wskaźników finansowych w 10 największych i w 10 najmniejszych bankach spółdzielczych na tle sektora banków spółdzielczych w Polsce

Poniżej scharakteryzowana zostanie – na podstawie danych Narodowego Banku Polskiego – jakość należności i rentowność aktywów w największych i najmniejszych bankach spółdzielczych na tle średnich sektorowych według stanu na 30 czerwca 2005 r.

Jakość należności w bankach spółdzielczych, uwzględniając kryterium wielkości banku, można zinterpretować następująco:

- w grupie banków największych gorsza niż w grupie banków najmniejszych,
- w grupie banków największych (z jednym wyjątkiem) gorsza niż średnia dla sektora banków spółdzielczych (w jednym z banków udział należności zagrożonych w należnościach ogółem wynosił 37,3%),
- w grupie banków najmniejszych zdecydowanie lepsza niż średnia sektora banków spółdzielczych (w większości analizowanych banków wskaźnik kształtował się na poziomie mniejszym niż 1%, a w dwóch bankach wynosił 0%).

Charakterystyka rentowności aktywów, w zależności od wielkości banku spółdzielczego, pozwala określić tę rentowność następująco:

- w grupie banków największych niższa niż w grupie banków najmniejszych,
- w grupie banków największych (z dwoma wyjątkami) niższa niż średnia dla sektora banków spółdzielczych,
- w grupie banków najmniejszych wyższa niż średnia sektora banków spółdzielczych.

Powyższa analiza jednoznacznie wskazuje, że im większy jest bank spółdzielczy, tym gorsza jest jakość jego należności i niższa rentowność działania. Z takiego stwierdzenia nie należy oczywiście wyciągać wniosku, że nie powinno się rozwijać działalności banków spółdzielczych. Trzeba ponadto zaznaczyć, że sektor banków spółdzielczych charakteryzuje się dobrą jakością należności ogółem, o czym będzie mowa dalej.

6. Działalność kredytowa i jakość należności w sektorze banków spółdzielczych w Polsce

Jak wcześniej wspomniano, jakość należności w sektorze banków spółdzielczych kształtuje się na dobrym poziomie. Na koniec czerwca 2005 r. udział należności zagrożonych w należnościach ogółem od sektora niefinansowego wynosił 5,3% [Sytuacja finansowa...]. Niski udział należności zagrożonych w należnościach ogółem banków spółdzielczych wynika przede wszystkim z tego, że w należnościach dominują należności od rolników indywidualnych (40,7%) [Sytuacja finansowa...], co oznacza duże uzależnienie działalności banków spółdzielczych, zwłaszcza na obszarach wiejskich, od jednej grupy klientów (w odniesieniu do depozytów istnieje jeszcze większe uzależnienie, o czym będzie mowa dalej). W wie-

lu bankach spółdzielczych może powstać problem, jeśli inne podmioty rynku finansowego zaczną intensywnie konkurować o wspomnianą grupę klientów.

Wskaźnik ogólny, tzn. obrazujący jakość należności we wszystkich bankach spółdzielczych, bez uwzględnienia struktury należności i jakości poszczególnych rodzajów należności, nie daje kompleksowego obrazu sytuacji banków spółdzielczych pod względem zarządzania ryzykiem kredytowym. Warto przypomnieć, że dotychczasowe problemy ekonomiczno-finansowe banków spółdzielczych wynikały przede wszystkim z nieumiejętnego zarządzania ryzykiem kredytowym.

Tabela 3. Jakość należności w bankach spółdzielczych w układzie podmiotowym (w %; stan na 30 czerwca 2005 r.)

Rodzaj podmiotu	Udział należności zagrożonych w należnościach ogółem
Pozostałe instytucje pośrednictwa finansowego (m.in. SKOK-i, firmy leasingowe oraz factoringowe)	43,8
Przedsiębiorstwa	7,9
Gospodarstwa domowe, w tym:	4,6
– osoby prywatne	5,3
– przedsiębiorcy indywidualni	8,9
– rolnicy	2,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Narodowego Banku Polskiego.

W sektorze banków spółdzielczych występuje niska jakość należności związanych z pośrednictwem finansowym. Umiejętność współpracy z tym segmentem rynku stanowi wyzwanie dla banków spółdzielczych, przede wszystkim tych działających na obszarach miejskich. Segment pośredników kredytowych stanowi istotny kanał dystrybucji, decyduje o 1/3 udzielanych kredytów konsumpcyjnych w Polsce. W 2004 r. siedmiu największych krajowych pośredników finansowych przyczyniło się do podpisania około 6,5 mln umów kredytowych o łącznej wartości 10,3 mld zł, co oznacza wzrost udziału w rynku o 24,2% w ciągu roku [Penczar 2005].

7. Źródła finansowania działalności banków spółdzielczych w Polsce – depozyty

Sektor bankowy, w tym banków spółdzielczych, stracił istotną zdolność do mobilizowania nadwyżek finansowych gospodarstw domowych. W latach 2001-2004 suma depozytów gospodarstw domowych zgromadzonych w bankach spadła o 13 mld zł [Ślązak 2005a].

Banki spółdzielcze są w większym stopniu uzależnione od pozyskiwania depozytów z rynku niż banki komercyjne, które mają bardziej zdywersyfikowane źródła finansowania (tab. 4).

Tabela 4. Udział depozytów gospodarstw domowych (osób prywatnych, przedsiębiorców i rolników) w sumie bilansowej w bankach spółdzielczych na tle sektora bankowego (w %; stan na 30 czerwca 2005 r.)

Sektor	Udział	Sektor	Udział
Banki spółdzielcze	63,0	Banki ogółem	37,8

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Narodowego Banku Polskiego.

Jak wspomniano we wstępie, udział depozytów gospodarstw domowych zgromadzonych przez banki spółdzielcze w sektorze ogółem wyniósł na koniec czerwca 2005 r. 9,2%, w tym:

- 7,7% depozytów osób prywatnych,
- 14,2% przedsiębiorców indywidualnych,
- 87,5% rolników indywidualnych [Sytuacja finansowa...].

W ciągu pierwszego półrocza 2005 r. spadł udział depozytów gospodarstw domowych w pasywach ogółem banków spółdzielczych o 2,9 punktu procentowego. Wzrost depozytów gospodarstw domowych w bankach spółdzielczych w pierwszym kwartale 2005 r. wynikał głównie z wpływu na rachunki rolników dotacji z funduszy unijnych [Sytuacja finansowa...].

Trzeba pamiętać, że najważniejszymi klientami znacznej liczby banków spółdzielczych są rolnicy (jak wyżej wspomniano, na koniec czerwca 2005 r. sektor banków spółdzielczych zgromadził 87,5% depozytów ogółem rolników indywidualnych [Sytuacja finansowa...]), a to oznacza, że strategię działania banków spółdzielczych powinny być nastawione na utrzymanie tej grupy klientów. Akcje marketingowe, konieczne we współczesnym świecie, powinny być skierowane do precyzyjnie wyselekcjonowanego klienta, w przypadku banków spółdzielczych działających na obszarach wiejskich – często do rolników. Przykładowo, SKOK-i w 2004 r. przeznaczyły na budowę swojego wizerunku ponad 12,4 mln zł, więcej niż BZ WBK (10,5 mln zł), Bank Pekao SA (9,4 mln zł) czy Raiffeisen Bank (9,3 mln zł) (za „Rzeczpospolitą” z 14 lutego 2005 r.).

Problemem może okazać się struktura wiekowa deponentów banków spółdzielczych, dużą bowiem grupę deponentów stanowią osoby starsze, w tym rolnicy. Wraz z ich odejściem banki tracą źródła finansowania, a zatem istnieje potrzeba odbudowy struktury wiekowej deponentów.

Rozwój bankowości internetowej, w której banki spółdzielcze mają stosunkowo niewielki udział, nie sprzyja zwiększaniu udziału banków spółdzielczych w rynku depozytowym. Bankowość internetowa jest przede wszystkim nastawiona na pozyskiwanie depozytów, a działalność o charakterze kredytowym ma w tym przypadku marginalne znaczenie.

8. Podsumowanie

Minimalne warunki rozwoju banków spółdzielczych w Polsce można określić następująco:

- konkurencyjność oferty banków spółdzielczych z punktu widzenia dostępności i ceny (dostępność i cena produktów i usług są podstawowymi kryteriami wyboru oferty banku),
- utrzymanie dotychczasowych i pozyskanie nowych, młodych klientów (deponentów), w tym m.in. poprzez:
 - dbałość o jakość obsługi i ofertę skierowaną do rolników (głównie obszary wiejskie),
 - poszukiwanie nowych, efektywnych sposobów dotarcia do wybranych klientów na obszarach miejskich,
- podnoszenie wiedzy i doskonalenie umiejętności pracowników banków spółdzielczych i zrzeszających,
- współpraca między bankami spółdzielczymi i między bankami zrzeszającymi.

Literatura

Penczar M., *Potencjalny wpływ maksymalnych odsetek od kredytów na rozwój rynku pośrednictwa kredytowego w Polsce*, [w:] *Wpływ wprowadzenia przepisów o maksymalnym oprocentowaniu kredytów na rozwój rynku kredytowego i gospodarkę w Polsce*, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk 2005.

Sytuacja finansowa banków w I półroczu 2005 roku, Generalny Inspektorat Nadzoru Bankowego.

Ślązak E., *Bankowość detaliczna w Polsce*, dodatek do „Banku i Kredytu” 2005 nr 2.

Ślązak E., *Prognoza rynku kredytów i pożyczek konsumpcyjnych w okresie 2006-2009 z uwzględnieniem wpływu odsetek maksymalnych*, [w:] *Wpływ wprowadzenia przepisów o maksymalnym oprocentowaniu kredytów na rozwój rynku kredytowego i gospodarkę w Polsce*, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk 2005.

Zadłużenie konsumentów w bankach i instytucjach finansowych, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk 2005.

CONDITIONS OF OPERATIONS OF CO-OPERATIVE BANKS DETERMINED BY MARKET TENDENCIES

Summary

Taking into consideration the significance of co-operative bank sector in some environments and their big number and also the fact that Polish banking supervisory authorities have full influence

over this market segment, the operations of co-operative banks in Poland were analyzed against the market tendencies.

Purpose of this study:

- Characterization of the directions of changes on the financial market, with the particular interest on the banking market,
- Indication of the different conditions of co-operative banks' operations in terms of their size and place of operations,
- Analysis of the selected financial ratios in the biggest and smallest co-operative banks, with the particular interest on the quality of receivables and profitability of assets,
- Evaluation of the core areas of the co-operative banks' operations, this is credit activities and acquisition of sources of financing (deposits),

Upon carrying out the analysis the following conclusions have been formulated:

- Co-operative banks' sector is not a homogenous group, they are further diversified in terms of size and place of operations and for this reason the development strategies of co-operative banks shall be differentiated,
- Big co-operative banks are characterized by poorer quality of receivables and lower profitability than smaller co-operative banks,
- in the co-operative banks' sector the quality of receivables is low resulting from financial intermediation, i.e. the co-operation with this market segment is quite of a challenge for co-operative banks,
- the key customer of co-operative banks is a farmer and these banks may face a problem if other players on the financial market will intensify their efforts to take over this group of customers,
- there is a need for rebuilding the age structure of banks' deposit holders, since the gross majority of them are elderly people.